

Katsauksia

Jani Vuolteenaho

Uusliberalisaatio ja kaupunkityöttömyyden arki Suomessa

Työttömyys... ansaitsi tänä päivänä uuden nimen. [...] 'Uusi työttömyys' koetuissa ja laskelmoiduissa muodoissaan ei muistuta sen enempää työttömyyttä kuin se mitä Ranskassa kutsutaan 'uudeksi köyhyydeksi' muistuttaa köyhyyttä. (Derida 1994: 81.)

Tarkastelen kirjoituksessa arkista työttömyyttä ja huono-osaisuutta uudemman länsimaisen yhteiskunta- ja kaupunkikehityksen valossa. Erityinen mielenkiintoni kohdistuu suomalaisessa kaupunkityöttömyydessä ja sen reunaehdoissa tapahtuneisiin muutoksiin viimeisen kahden vuosikymmenen aikana. Aikaskaalan rajausta perustelen ennen muuta sillä, että erityisesti 1990-luvulta lähtien myös Suomessa alkoi tutkimuksissa nousta esiin havaintoja, jotka selkeästi poikkesivat työttömyystutkimuksen aiemmasta valtavirrasta. Teollistumisen aikakautena alan tutkimus oli painottunut työväenluokkaisiin ryhmiin, näiden työkeskeisiin arvoihin, taloudelliseen selviämiseen ja sosiaalisiin ongelmiin – peilaten enemmän tai vähemmän osuvasti työttömien asemaa sosioekonomisesti ja kulttuurisesti suhteellisen yhtenäisenä joukkona. Nyttemmin, 1990-luvun alun lamaa seuranneen suurtyöttömyyden myötä ja osin jälkimodernismi-keskustelujen inspiroimana, osassa uudempaa tutkimusta on sitä vastoin korostettu työttömien ja köyhien elämäntilanteiden ja selviytymisstrategioiden heterogeenisuutta (esim. Karisto 1995; 1998; Virkki 1997; Helne 2002; Vuolteenaho 2002; 2005a; Kopomaa & Meltti 2005; Keskinen *et al.* 2009). Etenkään nyky-yhteiskunnassa ei ole luonnonlaki, että arjessa kohdattu työn loppu

merkitsi yksilöille pelkkää apatiaa, katkeruutta ja sivullisuutta. Vaikka työttömyys on tuskin koskaan elämäntilanteena ongelmaton, on nähty, että työttömyyttä eletään aktiivisesti osana muuta kulttuuria, kaupunkitilaa ja jopa sen erityyppisiä kulutusnäyttämöitä (Lehtonen & Mäenpää 1997; Kiili 1999). Myös oma 1990-luvun jälkipuoliskon oululaista kaupunkityöttömyyttä käsitellyt väitöstutkimukseni – jossa tarkastelin kodin, asuinalueen ja kuluttamisen julkisten kaupunkitilojen merkityksiä eri-ikäisille työttömille – ilmensi huomattavaa pirstoutumista arkisen työttömyyden kokemisessa ja elämäkäytännöissä (Vuolteenaho 2001a).

Teoreettinen lähtökohta tuolloisessa tutkimuksessani oli asemoida suomalainen ja oululainen kaupunkityöttömyys jälkimodernin kulttuurisen ja urbaanin muutoksen kontekstiin.¹ Oletin, että kulutuskeskeisyys jälkimodernismin – jota radikaalit yhteiskuntatutkijat – kuten Zygmunt Baumanin (1998) tulkinta uskōyhien marginalisoimisesta heidän ”epäonnistuneen kuluttajuutensa” tähden – olivat liian yksipuolisia pyrkiessäni ymmärtämään työttömyyden arjessa elettyjä merkityksiä. Tässä katsauksessa otan lisää etäisyyttä epookkiseen kah-tiajakoon ”tuotanto- ja työkeskeisen” modernin ja ”kulutus- ja kulttuuriorientoituneen” postmodernin aikakausien välillä (ks. myös Vuolteenaho

2005a). Kahtiajaon sijaan näkökulmaani työttömyyteen kehystää yhteiskunnan ja kaupunkitilan uusliberalisaatio, jonka ideologisessa keskiössä ovat hyvinvointivaltioillisten rakenteiden purkaminen ja talouskasvu yhteiskuntakehityksen itseisarvoisena tavoitteena. Aloitan esittelemällä uusliberalistisen teorian näkökulmia tuotantoon ja kulutukseen sekä arvioimalla uusliberalisaation käytännön toteutumista ja vaikutuksia köyhien ja työttömien asemaan länsimaissa. Seuraavaksi palaan tarkastelemaan 1990-luvun oululaista kaupunkityöttömyyttä jo tuolloin Suomessakin orastaneen uusliberalisaation näkökulmasta. Lopuksi avaan ikkunan 2010-luvun suomalaisen kaupunkityöttömyyden ja -köyhyyden haasteisiin edenneen uusliberalisaation, markkinoinnituksen ja työelämän muutosten kontekstissa.

Uusliberalismin haasteet

[U]usliberalisaation prosessi on, toisin kuin teoria, ollut ylimpien luokkien näkökulmasta katsottuna huikkea menestys [...] Kasvava sosiaalinen eriarvoisuus tietyn maan sisällä on kuvattu välttämättömäksi, koska sen oletetaan kannustavan yrittäjäriskin ottamiseen ja innovaatioihin, jotka puolestaan tuottavat kilpailuetua ja kiihdyttävät kasvua. Jos alempien luokkien elinolot heikkenevät, se johtuu vain siitä, että he eivät henkilökohtaisista tai kulttuurisista syistä johtuen kykene hyödyntämään omaa inhimillistä pääomaansa (paneutumalla opiskeluun, noudattamalla protestanttista työetiikkaa, sopeutumalla kurinalaiseen työhön ja joustovaatimuksiin jne.) (Harvey 2008: 191–192.)

[Suomalaisessa] hyvinvointivaltion kriisi -keskustelussa on esiintynyt kahdenlaisia arvioita tuon käänteeseen liikkeellepanneista syistä. Yhtäältä on katsottu, että kyse on ideologisten virtausten aiheuttamasta hyvinvointivaltion legitimeettikriisistä, toisaalta selitykseksi on tarjottu rahoituskriisiä. Monet kirjoittajat ovat päätyneet siihen, että kyse on yhtäaikaa molemmista. Ideologisina taustoina on viitattu thatcherismin ja reaganismin myötä vahvistuneeseen uusliberalismiin. (Alasuutari 1996: 253.)

Hallinnoinnin ajattelu- ja toimintatavat, jotka ovat alkaneet korvata ja täydentää hyvinvointivaltioillisia vastineitaan, organisoivat huonosuorituksen alueen uudelleen. [...] Kaikki uudet suojaamismenetelmät riippuvat eri tavoin markkinamekanismeista ja valinnoista. Täten ne syrjäyttävät yksilöt, jotka eivät joko halua tai voi

osallistua näihin yhteiskunnallisesti hyväksytyihin uusiin valintoihin. Ne, jotka syöstään kulutuksen universumin reunamille, ovat erilaisia joskin myös oudosti samanlaisia yksilöitä vaille voimavaroja suoriutua pätevinä toimijoina vapauden valtakunnassa. (Rose 1995: 50.)

Suomessa, kuten muissa Euroopan maissa, vakaalle talouskasvulle ja keynesiläiselle ohjailulle perustetut hyvinvointijärjestelmät toteutettiin toista maailmansotaa seuranneina vuosikymmeninä ennen kaikkea valtiolliselta pohjalta. Myös vahvat valtioittain järjestäytyneet instituutiot, erityisesti ammattiyhdistysliikkeet, olivat tärkeässä asemassa turvaamassa talouskasvua ja yhteiskuntarauhaa. Sosiaalisesti eheyttäviä ”kasvun hedelmiä” pyrittiin jakamaan myös heikompiosaisille kansalaisille erityisen aktiivisesti juuri Pohjoismaissa – sekä (maksuttomasta koulutuksesta verovaroin tuettuun ja toteutettuun asuntotuotantoon ulottuvaa) julkista palvelusektoria laajentamalla että tulonsiirroin (Hvinden & Johansson 2007). Yksityisen kulutuksen kasvu ja luokkaerojen kaventuminen kanavoituivat ennen kaikkea kodin investointeihin ja ennenakemättömään elintason nousuun eri väestöryhmissä. Aktiivisen interventio politiikan keskiössä oli kuitenkin työpaikkojen luominen ja turvaaminen: ”työllisyyttä itseään alettiin pitää ilmiönä, jonka seuraukset olivat yhtä paljon sosiaalisia kuin taloudellisiakin” (Rose 1995: 24). Myös nytemmin paljon kritisoidun aluepolitiikan itseisarvoisena tavoitteena oli alkutuotannon, teollisuuden ja palvelualojen työpaikkojen lisääminen potentiaalisilla muuttotappioalueilla. Valtioiden aluepoliittisista interventioista huolimatta palvelu- ja teollisuussektorien työllisyys lisääntyi kuitenkin voimakkaammin kaupunkiseuduilla. (Esi)kaupungistuvassa Suomessa markkinat kasvoivat ja työttömyysaste säilyi matalana, minkä johdosta sosiaaliturvajärjestelmä oli edullinen ja sen avulla kyettiin takaamaan elintason kohoaminen käytännössä kaikissa väestöryhmissä (esim. Karisto *et al.* 1988; Hänninen & Karjalainen 1997; ks. myös Soininvaara 2010).

Siinä missä taloudellisen tehokkuuden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoitteet ohjasivat yhdessä modernien hyvinvointivaltioiden rakentamisesta, uusliberalismi on etenkin 1980-luvulta lähtien käynyt ankaraan iskuun valtiollista interventionismia kohtaan (Hayek 1995; kriittisesti Patomäki 2007; Harvey 2008). Sen markkinoiden vapautta ihannoivien doktriinien mukaan maksimoitu talouskasvu, jota mahdollisimman säätelemättömät tuotanto ja kulutus ruokkivat, takaa maksimaalisen määrän inhimillistä hyvää: esimerkiksi julkisen val-

lan pyrkimykset vähentää huono-osaisuutta markkinoita ohjaamalla tosiasiasa vain lisäävät köyhyyttä (Rose 1995: 27). Uusliberalismin alkuaikojen keskeisen teoreetikon F. K. Hayekin (1954: 27) mukaan hidas taloudellinen kehitys tietyissä aluetaloudellisissa ”taskuissa” juontuu vain näiden eristyneisyydestä suhteessa maailmantalouteen. Vaikka uusliberalismin teorioiden kautta onkin vaikea selittää esimerkiksi räikeitä yltäkylläisyyden ja köyhyyden kontrasteja nykykaupungeissa tai kehittyneimmissä teollisuusvaltioissa viime vuosikymmeninä koettua suurta fordististen tuotantojärjestelmien kriisiä, on sen nousu aikamme hegemoniseksi aatteeksi ollut 1970-luvun lopulta lähtien musertava.

Nykypäivänä niin IMF:n, Maailmanpankin, OECD:n, EU:n ja muiden ylikansallisten organisaatioiden asiantuntijaraporteissa kuin valtame-

dioissakin valtioita ohjataan ”jäykkien” julkisten rakenteiden karsimiseen ja yksityisiä ihmisiä kuluuskysynnän lisäämiseen – jottei ”maailmankauppa hiljenisi” ja ”työpaikkoja häviäisi” (ks. Karismo 2010). Valtioista on tullut ”vapaiden” maailmanmarkkinoiden palvelijoita – ennen neoliberalistista käännettä asiaa ajateltiin pikemmin toisinpäin. Kuten Neil Brenner ja Nik Theodore (2002) kuitenkin toteavat, uusliberalismin globaalia leviämistä ovat käytännössä ohjanneet ja osin myös hidastaneet valtioiden ja alueiden taloudelliset, hallinnolliset ja kulttuuriset polkuriippuvuudet (*path dependencies*). Nämä ovat olleet avainasemassa siinä, millä tavoin ja missä määrin erityyppisiä uusliberalistisia rakenneuudistuksia on saatu ajettua läpi eri kansallisissa ja paikallisissa konteksteissa (taulukko 1).

Taulukko 1. Uusliberalismi luovan tuhoamisen prosessina: valikoituja hyvinvointi(valtio)järjestelmän tuhoamisen ja markkinaehtoisen luomisen ”momentteja” Brenneriä ja Theodorea (2002: 364–366, 369–372) mukailten. *-symboli indikoimittavaa toteutumista Suomessa 2010-luvun alkuun mennessä.

Tuhoamisen ulottuvuuksia valtiotasolla	Luomisen ulottuvuuksia ”globaalissa” mittakaavassa
• työntekijöiden oikeuksien kaventaminen ja työvoiman järjestäytymisen vastaiset toimet (pyrkimyksiä esiintynyt) • rahoitus- ja valuuttasäätelymekanismien sekä tuonti- ja investointirajoitusten purkaminen (*) • leikkaukset ja mittarit julkisten menojen ja työpaikkojen tuottavuuden parantamiseksi (*) • demokraattisen päätöksenteon merkityksen kaventuminen eri aluetasoilla (osin toteutunut) • valikoiva tukimuotojen poistaminen aiemmin kansallisesti tärkeiltä teollisuusaloilta (*) • suljettujen kansallisten talussektoreiden avaaminen kilpailulle (*) • alue- ja sosiaalipoliittikan valikoiva alasajo (osin toteutunut)	• keskitetyn sääntelyn poistaminen työmarkkinoilta, ”joustavan” työn uudet muodot (osin toteutunut) • ”valtiottoman pääoman” vallan kasvu, kaupan vapauttaminen ja investointien houkuttelu (*) • markkinointuminen, yksityistäminen, kilpailuttaminen, New Public Management, auditoinnit (*) • julkis-yksityiset partnershipit ja muu ”markkinaohjautuva” yhteistyö päätöksenteossa (*) • uudet tukimuodot teollisuudelle ja yrityksille (erityisesti nk. sunrise-aloille) (*) • panostukset kansainväliseen kilpailukykyyn, innovaatioihin sekä strategiaan talousalueisiin ja kaupunkiseutuihin (*) • jyrkkenevä sosio-spatiaalinen polarisaatio, workfare-ajattelu (”työ parasta sosiaaliturvaa”) (osin toteutunut)
Urbaaneja tuhoamisen ulottuvuuksia	Urbaaneja luomisen ulottuvuuksia
• kunnallisten monopolien ja palveluiden purkaminen ja karsiminen (osin toteutunut) • paikallistalouksien avaaminen kilpailulle, paikallisten yrityskulttuurien alasajo globaalien toimintamallien tieltä (osin toteutunut) • julkisesti rahoitetun työllisyyskoulutuksen vähentäminen • julkisen asuntotuotannon ja edullisen vuokra-asumisen tukemisen lopettaminen • perinteisten työväenluokkaisten kaupunginosien kurjistuminen ja hävittäminen (suhteellisen vähäisessä määrin toteutunut) • sodanjälkeistä ”työväen kaupunkia” ja köyhyyden leimaamia alueita halventavat representaatiot (*) • kaikille avoimen ”liberaalin kaupungin” tukahduttaminen (vain osin toteutunut)	• kunnallisten tehtävien yksityistäminen ja kilpailuttaminen (osin toteutunut) • paikkamarkkinointikonseptien ja prototyypisten liikeideoiden soveltaminen, tukimuodot uusille avainsektoreille ja teknopoliksille (*) • yksityisen sektorin työnvälitystoiminnan suosiminen (osin toteutunut) • markkinahintaisen vuokra-asumisen, spekulatiivisten kiinteistöinvestointien ja asunnottomuuden yleistyminen (osin toteutunut) • megaprojektit, elitistiset kulustilat, suljetut asuinyhteisöt ja gentrifikaatio kehittämisen painopisteinä (osin toteutunut) • imagonkohennukset ja investoinnit huonomaineisille asuinalueille (osin toteutunut) • valvonta ja ”nollatoleranssi” ratkaisuna turvallisuus- ja sosiaalisiin ongelmiin (osin toteutunut)

Useimpien arvioiden mukaan neoliberalistinen käänne lähti Suomessa liikkeelle 1980-luvun puolivälin tienoilla ja on siitä lähtien edennyt yhteiskuntaelämän eri sektoreilla (esim. Alasuutari 1996; Ainamo *et al.* 2006; Heiskala & Luhtakallio 2006; Patomäki 2007). Kuten muuallakaan, neoliberalismin ihanteiden mukaiseen *laissez faire*-markkinatalouteen ei ole meilläkään päädytty (ks. taulukko 1). Uudella ”markkinaetiikan ylivallalla” (Harvey 2008: 9) on kuitenkin ollut sekä ideologis-kulttuurisella että käytännöllisellä tasolla huomattavia seurauksia myös työttömien ja muiden huono-osaisten asemaan. Kaupunkikehityksen kannalta eräs oleellinen muutos on Suomessakin ollut tärkeimpinä pidettyjen kehittämissyrkimysten painottuminen projektiluonteisille ”flagship”-alueille sosiaalisesti eheyttävän suunnittelun kustannuksella. Samoin tilan kiristynyt kontrolli yksityisten vartiointiliikkeiden ja kameravalvonnan kautta, Ei meidän nurkille (NIMBY) -ajattelun yleistyminen sekä asuinalueiden segregatio (jota tosin on meillä hillinnyt aiempina vuosikymmeninä kaupunkisuunnittelussa voimaperäisesti ajettu sosiaalisen sekoittamisen politiikka) ovat olleet voimistuneita trendejä (esim. Kopomaa 2005; Vuolteenaho 2005b; Koskela 2009). Elitististen asuinalueiden ja ostos- ja kulutusparatiisien ohella uusliberaali kaupunkitilan muutos on koskenut myös työn maisemia: teknologia- ja yrityspuistoista, toimistokomplekseista ja kongressikeskuksista on tullut kaupungeille tärkeitä symbolisia houkuttimia ja näyteikkunoita. Uusliberaalin urbanismin erityyppiset ”brändätyt” tilat tyypillisesti alleviivaavat kaupunkien kulttuuri-, viihde- ja yritys-elämän vetovoimaisuutta menestyvän keski- ja yläluokan makumieltymyksiin vetoamalla (Hannigan 2003; Gough *et al.* 2006; Eisenschitz 2010). Baumanin (1998: 93) tulkinta ”näkyvämmiin ajatusta” uusköyhyydestä näyttääkin osuvan oikeaan erityisesti tässä: arkinen köyhyys ja työttömyys eivät selvästi Suomessakaan kuulu siihen symbolisen mielikuvatuotannon maailmaan, jonka kautta kaupunkija nykyään markkinoidaan investoijille, korkeasti koulutetulle ammattilaisille, turisteille ja maksukykyisille kuluttajille.

Samalla kun ”maksimaalisesta [produktionistisesta ja konsumeristisesta] performansista markkinataloudessa” (du Gay 1997: 311) on kehkeytynyt uusliberalismin oloissa tärkeä ihmisarvon mitta, kriittisessä tutkimuksessa on reagoitu aikamme kärjistyneisiin köyhyys- ja syrjäytymisongelmiin. Osa tutkijoista on jopa puhunut hyvinvointijärjestelmiä rakennettaessa ”köyhyyttä vastaan” käydyn kamppailun kääntymisestä sodaksi ”köhyiä

vastaan” (Badcock 1997: 254). Huono-osaisuuden uusia muotoja on hahmotettu erilaisten uudiskäsitteiden kautta – mainittakoon tässä ”alaluokan”, ”refleksiivisyyshäviäjien” (uudesta informaatioteknologiasta paljolti osattomaksi jääneet ryhmät), ”McDonalds-proletariaatin”, ”prekariaatin” (väliaikaisissa ja matalapalkkaisissa palvelutöissä elantonsa ansaitsevat) ja ”työssäkävyn köyhälistön” käsitteet (esim. Lash 1995; Mingione 1995; Jakonen *et al.* 2006). On selvää, ettei myöskään arjessa eletty työttömyys vastaa uusliberalismin oloissa ainakaan kaikilta osin sitä, mitä työttömyys merkitsi yksilöille vakaan hyvinvointivaltiokehityksen aikana.

Osaltaan käynnissä olevaa uusliberaalia muutosta indikoivat myös yksilötason erityyppiset tavat suhtautua työssäkäyntiin ja työttömyyteen. Jo 1990-luvun laman aikana oli Suomessakin havaittavissa merkkejä nuorten lisääntyneestä valmiudesta pätäkätöihin sekä työn kiinnostavuuden arvostamisesta sen vakituisuutta enemmän (esim. Pohjola 1994; Helve 2002). Monet nuoret aikuisetkin puhu(i)vat ”työkkärin listoilla” olemisesta elämäntilanteeseen sopivana ratkaisuna aristelematta ja häpeää kokematta (ks. myös Vuolteenaho 2001a). Epäilemättä kyseessä on järkevä elämäntilanteen tapa yhteiskunnassa, jossa vain harva voi varmasti ”suunnitella tulevaisuutta pysyvän työpaikan [tai] edes ammatin ja taitojen varaan” (Bauman 1996: 271). Toisaalta uusliberalismin liitetty ”työetiikan renessanssi” ei selvästikään ole pelkkää retoriikkaa sen enempää huippupalkkaisille ”osaajille” ja ”työholisteille” kuin monelle matalapalkka-aloilla uurastavallekaan (vrt. Bauman 1998; Vähämäki 2009). Yhä useampi myös jälkimmäisessä ryhmässä näyttää sisäistäneen *workfare*-ajattelun eetoksen, jossa ”ylpeys ei anna käydä luukulla”. Perinteistekin työkeskeinen protestanttinen kulttuurimme on tietysti ollut otollista maaperää uusliberalismin opeille jokaisen yksilön (työ)markkinapanoksen yhteiskunnallisesta tärkeydestä. Samalla kuitenkin niistä ”markkinasubjekteista”, jotka palkkatyöhön eivät pääse tai kykene, on tullut entistäkin potentiaalisempia stigmatisaation uhreja tiedotusvälineissä ja myös arjen mikrotasolla. Michael Hardt ja Antonio Negri (2005: 329) ovat jopa todenneet, että valtamedioissa ruokittu ”köyhyyden pelko ja tulevaisuutta koskeva ahdistus ovat avainkeinot, joiden avulla köyhät pannaan taistelemaan työstä”. Nämä ja monet muut ”uuteen” työhön ja työttömyyteen liittyvät ulottuvuudet ja epävarmuudet ovat signaaleja muutoksesta, jonka ideologisena dynamona on toiminut uusliberalismi.

Arkisen työttömyyden kaupunki 1990-luvulla

Millaisia vaikutuksia yhteiskunnan uusliberalisaatiolla ja siihen liittyvällä jälkimodernilla kulttuuri-sella muutoksella on ollut suomalaisen kaupunkityöttömyyteen viimeisen kahden vuosikymmenen kuluessa? Aihetta on sivuttu muun muassa sosiaalipoliittisissa tutkimuksissa, joissa on arvioitu tukijärjestelmien toimivuutta yksilöiden hyvinvoinnin eri ulottuvuuksien turvaamisessa (esim. Karisto *et al.* 1998; Kopomaa & Melti 2005). Vaikka suomalaisen työttömyys- ja köyhyystutkimuksen teoreettiset lähtökohdat näyttävätkin viime vuosina monipuolistuneen, ”uuden työttömyyden” monenkirjavassa todellisuudessa on edelleen runsaasti kartoitettavaa erityisesti kaupunkitilallisesta näkökulmasta. Esimerkiksi Matti Kortteinen ja Hannu Tuomikoski (1998) esittivät 1990-luvun lama-ajan työttömyydestä hyvin ”ahtaan” tulkinnan, jossa kortistossa olevien arkea dominoivat yksilöiden sisäistävä työn eetos ja siitä kumpuava katkeruus, vähäinen osallistuminen, sosiaalinen eristäytyminen perhepiiriin ja julkisuudessa kohdattu ”*pitkä sarja erilaisia nöyryyttäviä kokemuksia*” (s. 175).

Hieman samantyyppinen ongelma leimasi 1990-luvun jälkipuoliskolla muotiin nousseita tutkimuksia, joissa 1960- ja 1970-luvuilla rakennettuja lähiöitämme tarkasteltiin suurtyöttömyyden ja sosiaalisten ongelmien näyttämöinä (Karjalainen & Virtanen 1997; Karjalainen & Seppänen 1998; Pekonen 1998; Kortteinen & Vaatovaara 2000; Seppänen 2001; Kauppinen *et al.* 2009; ks. kriittisemmin Helne 1998; Roivainen 1999; Vuolteenaho 2002). Uusliberalisaatioprosessin valtiokohdainten erojen ja polkuriippuvuuksien kannalta on kiinnostava huomio, että näitä case-tutkimuksia taustoitettiin shokeeraavilla kansainvälisillä esimerkeillä, kuten Loïc Wacquantin (1996; 2008) havainnoilla koskien huono-osaisuuden perinteisistä muodoista poikkeavaa ”edennyttä marginaalisuutta” (*advanced marginality*) ranskalaisissa lähiöissä ja yhdysvaltalaisen sisäkaupunkien gheetoissa. Wacquantin (1996: 123–128) mukaan kärjistynyttä urbaania polarisoitumista luonnehtivat joustavien työmarkkinoiden aikaansaama marginaaliryhmien sisäinen heterogeenisyys sekä yhteisöllisesti yhdistävien symbolien ja turvaverkkojen katoaminen. Nämä havainnot näyttivät joiltain osin vastaavan orastavaa kehityssuuntaa myös suomalaisissa lähiöissä, jotka olivat muuttumassa ”*nukkumapaikoista elin- ja olinpaikoiksi*” (Karjalainen & Virtanen 1997: 282) ja joissa ”*moderni työläisyhteiskunta natisi perinteisissä liitoksissaan*” (Pekonen 1998: 59).

Myös suurelle yleisölle suunnatuissa sensaatiohakuksissa ja usein halventavissa mediarepresentaatioissa (ks. taulukko 1) tartuttiin usein aiheeseen – kuvaten suomalaista ”työttömyyslähdiötä” muun muassa paikkana, joka ei ”*yritä edes sammua arvokkaasti*” (Finn 1997).

Oma tutkimukseni (Vuolteenaho 2001a) olikin kriittinen yritys avata ikkuna 1990-luvun suomalaiseen työttömyyteen moniulotteisemmasta kaupunkitilallisesta näkökulmasta tarkastelemalla paitsi välittömän asuinympäristön myös erilaisen kulutustilojen merkityksiä oululaistyöttömien elämäntilanteellisesti poikkeavissa arkikokemuksissa. Lefebvreläiseen tilateoriaan (Lefebvre 1991) ja ryhmä- ja teemahaastatteluihin tukeutuen olin kiinnostunut sekä tavoista, joilla kaupunkitilassa liikutaan ja toimitaan (tilalliset käytännöt) että tavoista, joilla tilaa eletään biografisesti ja yhteisöllisten symbolien ja narratiivien kautta (eletty tila). Osoittautui, ettei aineistoni työttömien arki ollut asuinalueeseen kahlittua: kodin ulkopuolisten asioiden osalta enemmistö liikkui ja löysi identiteetin kiinnekohtansa laajemmin kaupunkitilasta. Vaikka eri ikäluokkia ja elämäntilanteita edustavien yksilöiden elämä oli suhteellisen niukkuuden leimamaa, niukallakin kulutuksella, ennen kaikkea kodin ”pakollisilla” hankinnoilla (lukuun ottamatta vanhempiensa luona vielä asuvia nuoria), oli tärkeitä kulttuurisesti integroivia funktioita. Ostoksilla käymisen ja erityyppisten julkisen kaupunkitilan kulutuspaikkojen käytön osalta puhetapoja leimasi kiinnostavasti vahva periaatteellinen korostus, että ”*kaikkiin paikkoihin voi mennä*” – ero kansainvälisiin havaintoihin uusliberaalin ”ultrakapitalismin” strategioista sulkea usköyhät kulutustilojen ulkopuolelle ja avoimen kaupunkitilan kadosta oli tässä havahduttava (esim. Davis 1998). Ikäluokasta ja sukupuolesta riippumatta huomattavan moni oululaistyötön suhtautui uusiin kulutuskulttuuriin ilmiöihin avoimen uteliaasti. Toisten suhtautumista ostos- ja kulutuspaikoissa kiertelyyn ajanvietteenä leimasi sitä vastoin ylpeä kieltäytyminen, oman itsellisyyden korostaminen välttämällä turhaa kauppoihin menemistä ja panostamalla mielekkäämpiin harrastuksiin. Yksilöiden suhteellisesta ”tilallisesta kompetenssista” (Lefebvre 1991: 38, 288–289) kertoi muun muassa se, että kaupunkitilan ”itselle vieraista” ja ”omista jutuista” väiteltiin kiivaasti niin nuorten kuin iäkkäämpienkin oululaistyöttömien ryhmissä. Arjen tilallisten kulutusikäytäntöjen näkökulmasta keskeinen löydös tutkimuksessani olikin, että kaventuneet taloudelliset resurssit eivät merkinneet aineistoni työttömille kokonaisvaltaista ulkopuolisuutta vaan ikään kuin

pakottivat kamppailemaan omasta paikasta osana ”normaalia” kaupunkielämää.

Vaikka aineistossa nousikin esiin myös pelkoja koskien omaa uhanalaista asemaa palkkatyö- ja kulutusyhteiskunnassa, 1990-luvun oululaisten työttömyystarinoiden sävy ei siis ollut kokonaisuutena ylitsekkävän lohduton. Kuvaavaa on, että moni kertoi kokevansa helpotusta siitä, ettei elänyt työttömyyttään kulttuurissa, jossa vain ja ainoastaan ”raha ratkasee” vaan jossa arjen erilaisissa tilanteissa oli mahdollista kohdata myös yli taloudellisten arvostusten käyvää ”inhimillisyyttä”. Ero oli huomattava verrattuna Wacquantin (1996) tulkintoihin valtakulttuurin arvoista eriytyneeseen urbaaniin marginaalisuuteen, jota julkisten turvaverkkojen heikentäminen ja yhdistävien kulttuuristen symbolien pirstoutuminen on useissa ulkomaisissa metropoleissa synnyttänyt. Tulkintani mukaan edelleen kohtuullisella tasolla säilytetty työttömyysavusten taso ja ”*kulttuurin kentillä tapahtuvat*” asiat (Virkki 1997: 139; Karisto 1995) yhdessä mahdollistivat aineistoni työttömien arkiseen toimintaan liittyvän suhtautumistavan, jossa omanarvontunnon kannalta tärkeimpiä tekijöitä olivat tunne otteen pysymisestä omissa käsissä sekä arjen kohtaamisissa koettu hyväksyntä yksilönä, ei sääliittävänä ”työttömien armeijan” edustajana. Epäilemättä lukuisat tekijät – tärkeimpinä ehkä kohtuullisen elannon taannut työttömyysturva, asuinalueiden erilaistumista menneinä vuosikymmeninä Suomessa jarruttanut sosiaalinen sekoittaminen, vähäisten luokkaerojen leimaama suomalainen ”yhtenäiskulttuuri”, etnis-kulttuurisesti homogeeninen väestöpohja sekä lama-ajan keskusteluja usein värittänyt empaattinen suhtautuminen työttömyyteen (ks. myös Siurala 1994: 43; Ahola 1996: 150) – olivat taustalla myös oululaistyöttömien lähinnä sarkastisessa suhtautumisessa puheisiin ”ongelmälähiöistä” ja ”kahtiajakautuvasta kansasta”.

On kuitenkin korostettava, että myös niukkaan toimeentuloon ja marginaaliseen työmarkkina-asemaan liittyvät pelot ja elämäntilanteelliset ristiriidat olivat läsnä oululaistyöttömien eletyssä arjessa. Mitä tulee näihin työttömyyskokemusten selkeästi negatiivisiin puoliin – muun muassa monien hetkellisiin epäilyihin omasta ”ulkopuolelle jäämisestä”, työttömien äitien ambivalentteihin tuntemuksiin ”*kotiin jäämisen ja lähtemisen hierarkiasta*” (Jokinen 1996: 91) sekä kuvauksiin kodin kääntymisestä ahdistavaksi paikaksi tilanteissa, joissa sosiaalinen elämä ympäriltä kiuhtui työttömyyden myötä (ks. myös Vuolteenaho 2001b) – kulutuskeskeisen työttömyystulkinnan selitysvaima jäi tutkimuksessani ohueksi. Vaikka informantini

halusivat nähdä tilanteensa pääosin myönteisessä valossa, eivät oululainen kaupunkitila ja suomalaisen yhteiskunta tukijärjestelmineen olleet 1990-luvullakaan työttömille pelkkä empaattinen syli. Ilmassa oli jo enteitä syvenevästä sosiaalisesta polarisaatiosta ja uusliberalistisesta asennemuutoksesta, mutta ainakaan oululaisen työttömyysaineiston valossa näitä ei haluttu tunnustaa todeksi omassa praktisessa arjessa.

Edennyt uusliberalisaatio ja suomalainen työttömyys 2010-luvulla?

Katsaukseni päättävä avainkysymys on: mikä on muuttunut verrattuna niihin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin realiteetteihin, jota tutkimukseni kaupunkitilasta ja -työttömyydestä 1990-luvun Oulussa ja Suomessa valotti? Sillä, miten uusliberalisaatio on edennyt suomalaisessa yhteiskunnassa 2010-luvulle tultaessa, on väistämättä ollut välittömiä ja epäsuoria vaikutuksia myös työttömien arkeen. Tavoitteeni seuraavassa on hahmotella eräitä muutoksia ja ennallaan säilyneitä asioita, joilla on nähdäkseni merkitystä nyky-Suomessa eletyn työttömyyden ja huono-osaisuuden kannalta.

On totta, ettei Suomessa ole edelleenkään nähty esimerkiksi 1980-luvun Iso-Britannian ja Uuden-Seelannin kaltaista hyvinvointivalttiollisten tukijärjestelmien nopeaa alasajoa. Myös asunnottomuuden pysyttely kansainvälisesti verrattuna matalalla tasolla indikoi, ettei kaikkein huono-osaimpia ole jätetty tyystin omin avuin tai kolmannen sektorin vastuulle (esim. Kettunen 2007). Osin selitykset epädramaattiselta vaikuttavaan kehitykseen liittyvätkin suomalaisen hyvinvointivaltion polkuriippuvuuksiin, kuten suhteellisen korkealla olleeseen työttömyys- ja sosiaaliturvan lähtötasoon. On silti samaan hengenvetoon todettava, että ”konsensus-Suomelle” luonteenaomaisesti tuloerojen kasvattamista ja muita uusliberaaleja ”luovan tuhoamisen” prosesseja (Brenner & Theodore 2002; ks. taulukko 1) on toteutettu meillä poliittisia kiistoja ja ideologista kuohuntaa vältellen. Sinällään yhteiskunnan uusliberalisaatiosta kertoo, että vaikka työttömyysaste on pysytellyt korkealla ja köyhien määrä on kasvanut, eivät nämä teemat ole samassa mitassa poliittisen keskustelun keskiössä kuin 1990-luvulla ja sitä edeltäneinä vuosikymmeninä. Näyttää, että levenevä tulo- ja varallisuuskilu hyvä- ja huono-osaisten ryhmien ja alueiden välillä on ikään kuin hiljaisesti hyväksytty ”luonnolliseksi” osaksi talouden dynamiikkaa. Kuvaavaa on myös se, että uusliberaali kritiikki ”tasapäästävä” julkista sääntelyä ja suunnittelua kohtaan on hiipi-

nyt yhä vahvemmin poliittiseen retoriikkaan myös meillä.

Työttömien ja huono-osaisten asemaan ovat samanaikaisesti vaikuttaneet monet seikat: perustason sosiaaliturvan jääminen jälkeen yleisestä palkkakehityksestä (esim. Hiilamo 2010; Soinivaara 2010), entistä jyrkempi sosio-spatiaalinen polarisaatio, markkinalogiikan ulottuminen yhä useammille yhteiskunnan sektoreille, epäsäännöllisen työn yleistymisen sekä osittain somalaisen ”yhtenäiskulttuurin” ainakin osittainen haurastuminen luokkaja tuloerojen kasvun ja rajojen avautumisen seurauksena. Näiden muutosten johdosta olisi entistäkin tärkeämpää tutkia kaupunkityöttömyyttä ja syrjäytymisen ongelmia sekä erityisiä asuinalueita että laajempia kaupunkitilallisia prosesseja silmällä pitäen. Arkisen elämän ehtoja lähiöissä ja muilla kaupunkialueilla ovat hiljattain muovanneet uusiksi muun muassa lisääntynyt monikulttuurisuus, kunnallisten palveluverkostojen valikoiva karsiminen (koskien muun muassa kouluja, kirjastoja ja terveyspalveluita), kaupallisten toimintojen keskittyminen autoilevia kuluttajia palvelemaan (suuret kaupakeskukset) ja osittainen lipeäminen aiemmin kaupunkisuunnittelua ohjanneesta sosiaalisen sekoittamisen periaatteesta (esim. Bäcklund & Schulman 2005). Vaikka niukkuutta ja työn puutetta eletään tuskin edelleenkään eristyksissä muusta kaupunkielämästä, mitä kapeammat taloudelliset resurssit ovat ja mitä enemmän työttömyys pitkityy, sitä todennäköisemmin yksilöiden sosiaaliset verkostot keskittyvät omalle asuinalueelle (Seppänen 2001; Kauppinen *et al.* 2009). Myös sillä, että uutta elitististä asuntokantaa ja -alueita – myyntivaltteinaan tyypillisesti ”turvallisuus” ja ”vapaa-rahoitteisuus” – on alettu voimaperäisesti tuottaa ylä- ja keskiluokille ja ulkomaisten osajien houkuttelemiseksi, on väistämättä ollut kulttuurisia ja käytännöllisiä seurauksia heikompiostastentkin arkeen.²

Urbaania työttömyyttä ja huono-osaisuutta ei tulisi kuitenkaan edenneen uusliberalisaationkaan oloissa yrittää ”paketoita” vain tiettyjä kaupunginosia koskevaksi ongelmaksi. Latistettaessa arkisen työttömyyden tilallisuus pelkkään asuinpaikkaan ja korkean työttömyysasteen tilastollisiin ”hot spotteihin” kadotettaisiin ote monista syrjäytymisvaarassa oleville ajankohtaisista merkityksellisen elämän ehdoista (ks. myös Helne 1998: 18–20). Eletyn työttömyyden kannalta esimerkiksi se, että teknologian kehitys ja kulutuskulttuuriset ideaalit ovat edelleen nostaneet ”normaaliin arkeen” kohdistuvia odotuksia – liittyen niin lasten hyväksytyksi tulemiseen ikäistensä joukossa, kodin

varustelutasoon kuin julkisessa kaupunkitilassa liikkumiseen ja sen uusiin houkutuksiin – ei ole lainkaan merkityksetön realiteetti. Sama koskee uusliberaalia ”markkinoitumista” eri muodoissaan. Monet aiemmin ilmaiseksi tarjotut palvelut – terveyskeskumaksuista televisio-ohjelmien siirtymiseen maksullisille kanaville – ovat hiljattain muuttuneet ostettaviksi hyödykkeiksi. Uusi hätkähdyttävä piirre on ollut myös köyhien ottaminen markkinoinnin yhdeksi kohderyhmäksi (Hänninen & Hänninen 2008). Eräs yhteiskuntamme uusliberalisaatioon liittyvä ilmiö on, että vakuudettomia pikavippejä ja uhkapelitteollisuuden lupaamia rikastumismahdollisuuksia mainostetaan Internetissä, mobiililaitteiden välityksellä ja kaupunkitilan mainostauluissa erityisesti taloudellisessa epävarmuudessa eläville nuorille (Lähteenmaa & Strand 2008; Nikkinen 2008; Rantala & Tarkkala 2010).

Näyttää siltä, että kaikkein vahvimmin uusliberalisaatio on kuitenkin vaikuttanut työttömyyden arkeen palkkatyötä koskevien asennemuutosten ja työelämän uudistusten kautta (esim. Jakonen *et al.* 2006; Siltala 2007; Julkunen 2008; Vähämäki 2007; 2009). Voi jopa väittää, että vielä 1990-luvun oululaisissa työttömyystarinoissa keskeisessä asemassa ollut identiteetin kiinnekohta, suomalainen yhtenäiskulttuuri, on ainakin osin murentunut juuri työmarkkinoiden nopean muutoksen seurauksena. Paitsi itse työttömyys myös pätkätyöt, vajaatyöllisyys, tehtävien projektiluonteisuus, rekrytointi ohi ”vanhaa mallia” edustavan julkisen työnvälityksen ja ennen kaikkea työmarkkina-asemien epävarmuus näyttävät tulleen yhteiskuntaamme jäädäkseen. Nämä muutokset ovat tavalla tai toisella koskettaneet yhä useampien yksilöiden ja perheiden arkea: olitpa urasta ja perheestä haaveileva nuori, arkityöllä raskautettu yksinhuoltaja tai irtisanottu tehdastyöläinen, työtä ja arvostusta saadaksesi on oltava valmis joustamaan työelämän koventuneiden vaateiden edessä. Monelle sopeutumattomalle tai muuten ”epäkelvolle” tämä on merkinnyt putoamista pitkäaikaistyöttömyyteen. ”Työssäkäyvän köyhälistön” määrän kasvu puolestaan kertoo uusliberaalin (erityisesti sen pohjoisamerikkalaisen mallin mukaisen) *workfare*-ajattelun voittokulusta. Etenkin monille nuorille matalapalkkaisuudesta ja palkkatyön tilapäisyydestä on tullut normeja. ”Onnellisesti” kokopäivätyössä käyvien osalta globaali tietokone- ja informaatiovallankumous on taas joustavoittanut työtä tuomalla ”työ-työn” yhä useamman kotiin (ks. Jokinen 2010). ”*Entistä selvemmin luokkapolarisoituneiden, joskin vähemmän luokkatietoisten infor-*

maatioyhteiskuntien” tuottavuusnormit erottelevat ja hierarkisoivat työvoimaa osajiin ja alemman kastin markkinasubjekteihin, joista jälkimmäiset sijoittuvat ”*symboleja ja mielikuvia tuottavaa viestintää vastaanottavaan päähän*” (Lash 1995: 167, 185; ks. myös Hardt & Negri 2005: 328–329). Uusliberaaliin ”uuden työn” yhteiskuntaan liittyy monia ilmiöitä jotka eivät ole yksilulotteisesti lokalisoitavissa mutta joiden seurausten ymmärtämiseksi tilallisesti sensitiiviset analyysit työttömien ja huono-osaisten arjesta ovat ensiarvoisen tärkeitä.

Yllä sanotun perusteella ymmärrys Jacques Derridan (1994: 81) mainitsemasta nykyajan suuresta haasteesta, ”uudesta työttömyydestä”, edellyttää ilmiön asemoimista yhteiskunnallisen ja urbaanin muutoksen kontekstiin, jota ohjaa entistäkin vahvempi palkkatyön, kulutuksen ja taloudellisen tehokkuuden ihannointi. Tässä mielessä myös maantieteilijöillä on tärkeä vastuunsa ylläpitää kriittistä keskustelua arkisen työttömyyden ja huono-osaisuuden tiloista ja paikoista. Vaikka väliaikaista työttömänä oloa ei Suomessa ehkä enää pidetäkään yhtä epänormaalina ja häpeällisenä asiana kuin ennen 1990-luvun lamaa, työttömyyden arkiset realiteetit eivät ole uusliberalisaation edessä muuttuneet ainakaan auvoisemmiksi.

Alaviitteet

1. Post- eli jälkimodernismi oli kansainvälisissä ja osin myös suomalaisissa keskusteluissa trendikäs teorianäkökulma erityisesti 1990-luvulla. Vaikka jälkimodernismi-termi onkin nyttemmin menettänyt hohtokkuuttaan yhteiskuntatieteissä, sen monet tunnuspiirteet nähdäkseni leimaavat edelleen vahvasti urbaania muutosta. Erityisesti tämä koskee eri arkkitehtonisissa ja kaupallisissa muodoissa tapahtuvaa kaupunkitilan viiheellistämistä ja elävöittämistä. Trendi, jossa kaupungit luovat itselleen uutta viihdyttävää ilmettä kauppa keskustusten, teemapuistojen, urheilu- ja konserttiareenoiden, kaupunkifestivaalien ja muiden kulttuuritapahtumien kautta, on entisestään korostunut viimeisen reilun parin vuosikymmenen aikana myös Suomessa (ks. esim. Hannigan 1998; Vuolteenaho 2005b).

2. Tulo- ja luokkaerojen kasvaessa sekä kameravallannon ja yksityisten vartiointiliikkeiden yleistytyä on myös mahdollista, että joistakin elitistisistä ostos- ja kulutusympäristöistä on meilläkin syntynyt köyhyydestä ”siivottuja” kvasijulkisia tiloja. On kuitenkin edelleen vähän tutkimusnäyttöä siitä, että esimerkiksi kauppa keskustukset Suomessa olisivat ottaneet strategiseksi vähäosaisten systemaattisen ulossulkemisen.

Lähteet

- Ahola, Anja (1996). Työttömyys kokemuksellisenä tilanteena. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.) *Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-Suomessa?* Edita, Helsinki, 149–179.
- Ainamo, Antti, Tienari, Janne & Vaara, Eero (2006). Between West and East: a social history of business journalism in Cold War Finland. *Human Relations* 59:5, 611–636.
- Alasuutari, Pertti (1996). *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Vastapaino, Tampere.
- Badcock, Blair (1997). Restructuring and spatial polarization in cities. *Progress in Human Geography* 21:2, 251–262.
- Bauman, Zygmunt (1996). *Postmodernin luno*. Vastapaino, Tampere.
- Bauman, Zygmunt (1998). *Work, consumerism and the new poor*. Open University Press, Buckingham.
- Brenner, Neil & Theodore, Nik (2002). Cities and the geographies of “actually existing neoliberalism”. *Antipode* 34:3, 349–379.
- Bäcklund, Pia & Harry Schulman (2005; toim.). *Suunnittelun kumppanuudet. Tapaus Vuosaari*. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.
- Davis, Mike (1998). *The city of quartz*. Pimlico, London.
- Derrida, Jacques (1994). *Spectres of Marx*. Routledge, London.
- Eisenschitz, Aram (2010). Neo-liberalism and the future of place marketing. *Place Branding and Public Diplomacy* 6:2, 79–86.
- Finn, Kim (1997). Kesäinen viikonloppu ghetossa. *City* 8/1997.
- du Gay, Paul (1997, toim.). *Production of culture / Cultures of production*. Sage, London.
- Gough, Jamie, Eisenschitz, Aram & McCulloch, Andrew (2006). *Spaces of social exclusion*. Routledge, London.
- Hannigan, John (1998). *Fantasy city*. Routledge, London.
- Hannigan, John (2003). Symposium on branding, the entertainment economy and urban place building: introduction. *International Journal of Urban and Regional Research* 27:2, 352–360.
- Hardt, Michael & Negri, Antonio (2005). *Imperiumi*. WSOY, Helsinki.
- Harvey, David (1989). *The condition of postmodernity*. Blackwell, Oxford.
- Harvey, David (2008). *Uusliberalismin lyhyt historia*. Vastapaino, Tampere.
- Hayek, Friedrich August von (1954, toim.). *Capitalism and the historians*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Hayek, Friedrich August von (1995). *Tie orjuuteen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (2006, toim.). *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki.
- Helne, Tuula (1998). Suurkaupungin menetetty maine? Mielikuvat, lähiöt ja syrjäytyminen. *Yhteiskuntasuunnittelu* 36:2, 9–24.
- Helne, Tuula (2002). *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Stakes, Helsinki.
- Helve, Helena (2002). *Arvot, muutos ja nuoret*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hiilamo, Heikki (2010). Tulorot repesivät – kärsivätkö

- kansalaiset? Teoksessa Taimio, Heikki (toim.) *Hyvinvointivaltion suunta – nousu vai lasku?* Työväen Sivistysliitto, Helsinki, 72–89.
- Hvinden, Bjørn & Johansson, Håkan (2007, toim.). *Citizenship in Nordic welfare states: dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*. Routledge, London.
- Hänninen, Jera & Hänninen, Jyri (2008). *Kallis köyhyys. Eli kuinka hyvinvointivaltio purettiin ja köyhyydestä tehtiin bisnestä*. WSOY, Helsinki.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (1997, toim.). *Biovalian kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Jakonen, Mikko, Peltokoski, Jukka & Virtanen, Alekski (2006, toim.). *Uuden työn sanakirja*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Jameson, Fredric (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Verso, London.
- Jokinen, Eeva (1996). *Väsytyn äiti*. Gaudeamus, Tampere.
- Jokinen, Eeva (2010). Kodin, työn ja talouden uusi järjestys. *Janus* 18:1, 49–60.
- Julkunen, Raija (2008). Uuden työn ja liikkeen äärellä. *Yhteiskuntapolitiikka* 73:3, 319–325.
- Karismo, Anna (2010). Valuutat kauhun tasapainossa. *Helsingin Sanomat* 16.10.2010, B9.
- Karisto, Antti (1995). Sosiaalityö ristipaineissa. *Janus* 3:1, 49–54.
- Karisto, Antti (1998). Pirstoutuvan elämän politiikka. Teoksessa Roos, J. P. & Hoikkala, Tommi (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 54–75.
- Karisto, Antti, Takala, Pentti & Haapala, Ilkka (1988). *Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka – suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta*. WSOY, Porvoo.
- Karisto, Antti, Takala, Pentti & Haapala, Ilkka (1998). *Matkalla nykyaikaan: elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. WSOY, Porvoo.
- Karjalainen, Pekka & Virtanen, Petri (1997). Työttömyys ja urbaani toiseus: pohjoiskarjalainen näkökulma. *Sosiologia* 34:4, 281–294.
- Karjalainen, Pekka & Seppänen, Marjaana (1998). Köyhyys, työttömyys ja asuinympäristö. *Yhteiskuntasuunnittelu* 36:2, 43–59.
- Kauppinen, Timo M., Kortteinen, Matti & Vaattovaara, Mari (2009). Pääkaupunkiseudun lamatyöttömien myöhemmät ansiotulot: iskikö lama kovemmin korkean työttömyyden alueilla? *Yhteiskuntapolitiikka* 74:4, 358–374.
- Keskinen Vesa, Laine, Markus, Tuominen, Martti & Hakkarainen, Tyyne (2009, toim.). *Kaupunkiköyhyyden monet kasvot. Näkökulmia helsinkiläiseen huono-osaisuuteen*. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.
- Kettunen, Marko (2007). Kysymyksiä asunnottomuudesta Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 72:4, 380–391.
- Kiili, Johanna (1999). Kulutusta marginaalissa vai marginaalia kulutuksessa. *Janus* 7:2, 117–132.
- Kopomaa, Timo (2005). *Naapurussuvaitsevaisuus*. Helsingin kaupungin suunnitteluvirasto, Helsinki.
- Kopomaa, Timo & Meltti, Tero (2005, toim.). *Kaupunkisosiologiaa paikkantamassa*. Palmenia, Helsinki.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998). *Työtön*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Kortteinen, Matti & Vaattovaara, Mari (2000). Onko osa Helsingistä alihityksen kiertessä? *Yhteiskuntapolitiikka* 65:2, 115–124.
- Koskela, Hille (2009). *Pelkkokierre*. Gaudeamus, Helsinki.
- Lash, Scott (1995). Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka, yhteisö. Teoksessa Beck, Ulrich, Giddens, Anthony & Lash, Scott: *Nykyajan jäljillä*. Vastapaino, Tampere, 153–235.
- Lefebvre, Henri (1991). *The production of space*. Blackwell, Oxford.
- Lehtonen, Turo-Kimmo & Mäenpää, Pasi (1997). *Valtava mustekala*. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.
- Lähteenmaa, Jaana & Strand, Teija (2008). *Pelin jälkeen: velkaa vai voittoja? Tutkimus velan ottamisesta rahapeleihin, erityistarkastelussa nettipokeri ja pikavippaaminen*. Stakes, Helsinki.
- Mingione, Enzo (1995). *The new urban poverty*. Blackwell, Oxford.
- Nikkinen, Janne (2008). Rahapeliongelma aikamme sosiaalipoliittisena haasteena. *Janus* 16:1, 64–71.
- Patomäki, Heikki (2007). *Usliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. WSOY, Helsinki.
- Pekonen, Kyösti (1998). *Politiikka urbaanissa betonilähiössä*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Pohjola, Anneli (1994). Elämän valttikortit? *Acta Universitatis Lapponiensis* 5. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Roivainen, Irene (1999). Ongelmälähiöstä sosiaalityön kentäksi. *Janus* 7:3, 224–235.
- Rantala, Kati & Tarkkala, Heta (2010). Luotosta luottoon. Velkaongelmien dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä. *Yhteiskuntapolitiikka* 75:1, 19–33.
- Rose, Nikolas (1995). Eriarvoisuus ja valta hyvinvointivaltion jälkeen. Teoksessa Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.) *Hyvinvointivaltion tragedia*. Gaudeamus, Helsinki, 19–56.
- Seppänen, Marjaana (2001). *Liipolan onni. Asuinalueen sosiaalinen erilaistuminen ja merkitys asukkaille*. Palmenia, Helsinki.
- Siltala, Juha (2007). *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Otava, Helsinki.
- Siurala, Lasse (1994). Joukkotyöttömyydestä toiseen – mikä on muuttunut? Teoksessa Keskinen, Vesa (toim.) *Lama sulkee – lama avaa*. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki, 39–49.
- Soininvaara, Osmo (2010). *SATA-komitea: miksi asioista päättäminen on niin vaikeaa?* Teos, Helsinki.
- Virkki, Juha (1997). Mitä annettavaa kulttuurintutkimuksella olisi sosiaalipolitiikalle? *Janus* 5:2, 135–148.
- Vuolteenaho, Jani (2001a). Työn lopun kaupunki. Arjen maantiede, työttömyys ja kulttuurinen muutos. *Nordia Geographical Publications* 30:3.
- Vuolteenaho, Jani (2001b). Yhdistävä, ahdistava koti: työmarkkinamarginaalisia tarinoita privaattista. *Alue ja Ympäristö* 30:2, 3–20.
- Vuolteenaho, Jani (2002). Uraanin syövereissä? Työttömyys, asumalähiö ja kaupunkiarjen tilallinen käytäntö. *Janus* 10:3, 193–215.
- Vuolteenaho, Jani (2005a). Uusköyhyys ja jälkimoderni urbanismi: avauksia kansainväliseen keskusteluun ja suomalaiseen kaupunkiköyhyyteen. Teoksessa Kopomaa, Timo & Melkki, Tero (toim.) *Kaupunkisosiologiaa paikkantamassa*. Yliopistopaino, Helsinki, 20–36.
- Vuolteenaho, Jani (2005b). Kaupunkitalan elävöittäminen: jälkimodernin muutoksen megatrendeistä Oulun kävely-

- kadulle. *Terra* 117:2, 91–108.
- Vähämäki, Jussi (2007). Prekarisaatio ja tietotyö. Teoksessa Kasvio, Antti & Tjärer, Johanna (toim.) *Työ murroksessa*. Työterveyslaitos, Helsinki, 243–277.
- Vähämäki, Jussi (2009). *Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokäykykapitalismissa*. Like, Helsinki.
- Wacquant, Loïc J.D. (1996). The rise of advanced marginality: notes on its nature and implications. *Acta Sociologica* 39:2, 121–139.
- Wacquant, Loïc (2008). *Urban outcasts. A comparative sociology of advanced marginality*. Polity Press, Cambridge.